

„BRATIA BRATOM“

(Ke spolupráci českých a slovenských umělců na poli krásné knihy v období meziválečném)

Tomáš Mazáč (Brno)

Krásnou knihou v daném slova smyslu rozumíme „knihu jako dílo umělecké“ (F. X. Šalda), „Gesamtkunstwerk“ — tvůrčí křižovatku, kdy se prvotní funkce kodifikace a následného rozmnožení literárního díla setkává s prací výtvarníka-typografa, výtvarníka-ilustrátora, event. ručního výrobce papíru a knihvazače.¹ V jedinečné symbióze literatury, užitého umění a umění volného vzniká neopakovatelný celek dokumentující věrojatně epochu a její kulturní směřování v intimitě de facto uměleckého předmětu, jenž vypovídá svou řečí a lze jej uchopit do rukou. Alternativní název pro krásnou knihu — kniha bibliofilská — nezní ovšemže nikterak vznešeně, nicméně z hlediska přesnosti zdá se být výstižnější. Adjektivum „krásná“ možno totiž koneckonců vztáhnout i na tzv. „krásnou knihu užitekovou“.² V naší stati se budeme držet pojmenování „krásná kniha“, abychom se co nejvíce přiblížili dobově převažující zčešťující (poslovenštující) terminologii.

Krásné knihy, na jejichž tvorbě se zcela spontánně sešli čeští a slovenští spisovatelé, typografové, knižní ilustrátoři, tiskaři a knihvazači, propojovaly české i slovenské snahy o krásnou knihu naplňující náročná měřítka literárních kvalit i vnější výtvarné estetiky. Nešlo však jen o všestranná umělecká kritéria: krásná kniha obou teprve nedávno osamostatnělých národů sloužila rovněž jakožto prezentace národního ideálu

---

¹ Srov. s charakteristikami krásné knihy — bibliofilie in: A. Sánka, České bibliofilské tisky I., Brno 1923, Předmluva, zde i pokus o třídění krásných knih-bibliofilí a s heslem „Bibliofilie“ in: V. M. Kimák, Malý slovník bibliofila, Praha 1989.

² Termín vzatý z výsledků soutěže „O nejkrásnější knihu“; krásné knihy užitekové tam tvořily samostatnou soutěžní kategorii.

v jeho vážnosti i neporušenosti, v jeho čistém vzryvu prostém všeho nacionalismu tak, jak jej pojmáme dnes.

V době, kdy ustavení organizací, vědomě se zabývajících tvorbou domácí krásné knihy (v Čechách Spolek českých bibliofilů, 1908, na Moravě Skupina moravských knihomilů, poč. 20. let, a na Slovensku Spolok bibliofilov na Slovensku, 1930) všemožně garantovalo vydávání nových a nových titulů čestně soutěžících v celoevropském měřítku bylo jasné, že masově vydávané užitkové knihy mají v krásné knize svůj stálý, inspirativní vzor.³

Předmětem našeho zájmu budou krásné knihy těchto kategorií:

Kniha klasického slovenského autora s českým ilustrátorem.

Kniha klasického českého autora se slovenským ilustrátorem.

Kniha soudobého slovenského autora s českým ilustrátorem.

Kniha soudobého českého autora se slovenským ilustrátorem.

Knihy vzniklé na jiné bázi spolupráce (tiskárna, autorská spoluúčast na textu etc.)

Zásadní pomůckou pro nás zůstává téměř úplný bibliografický soupis krásných knih České bibliofilské tisky.⁴ Bez ohledu na první pohled limitující název díla Arna Sáňky (1892–1966) a Františka Bubly (1906–1972) zahrnuje i vybrané tisky slovenské, event. české či v Čechách vydané se slovenskou uměleckou spoluúčastí a naopak⁵. Je však třeba vycházet z předpokladu, že přes všechnu někdy až za mez možností jednotlivce sahající snahu zdaleka ne všechny slovenské (a ostatně ani ty české) tisky se oběma bibliografům nepodařilo řádně podchytit. V našem zkoumání se nelze dost dobře opírat ani o velké univerzitní, příp. národní knihovny. Většina meziválečných soukromých vydavatelů krásných knih se z důvodů vysoké rezie snažila všemožně obejít povinnost odevzdat výtisk příslušné univerzitní (národní) knihovně, nehledě na to, že během pohnutých let po

---

3 Inspirace výsledky soutěže, uvedené v poznámce výše, se neomezovala toliko na inspiraci tvůrčí. Zmínka o úspěšném umístění v soutěži, uvedená např. v nakladatelském nabídkovém katalogu, měla značný komerční dopad.

4 První tři svazky Sáňkovy bibliografie vyšly jakožto krásné knihy na ručním papíře a v omezeném číslovaném nákladu s původním grafickým výtvarným doprovodem Jana Konůpka (I. svazek) a Josefa Váchala (II. a III. svazek).

5 Desítky bibliografických záznamů o předmětu našeho zájmu, tj. bibliofilských čecho-slovenikách, event. slovenikách nelze pro nedostatek místa vcelku citovat, odkazují přímo na Sáňkovy soupisy.

roce 1938 celá řada bibliofilských položek v těchto knihovnách byla prohlášena za nezvěstné, obvykle bez možnosti znovudoplnění. O to důležitější je včas, pokud se důležité artefakty dají najít alespoň v soukromých sbírkách, tuto základní, protože svobodnou epochu literární i výtvarnou zmapovat a zařadit do příslušných kontextů a proudů.

První skupinu krásných knih, v nichž byla edice klasického slovenského literárního textu doprovázena ilustracemi moderního českého výtvarníka, reprezentuje exkluzivní vydání Kollárovy SLÁVY DCERY z r. 1939. Skupina moravských knihomilů toto vydání původně zamýšlela jako dar účastníkům pravidelného sjezdu skupiny. Měl se odehrát ve Zlíně zjara roku 1940, ale válečné události jeho konání zmařily, a tak Slávy dcera byla jednotlivým členům SMK rozesílána dodatečně.⁶ Obrazový doprovod tvoří čtyři celostranné dřevoryty Ferdise DUŠI (1888–1958)⁷ nikterak nevybočující z Dušova vpodstatě realistického, monumentalizujícího pojetí knižní ilustrace. V kompozičně poněkud strnulých pozicích defilují před čtenářem symboly vyňaté z básnické skladby (Labe, Rén, Vltava, etc.), vše, i robustnost zvoleného typu písma, upomíná na dobu vzniku knihy, kdy národní uvědomění, byťsi na základech z dnešního pohledu dosti patetických, bylo záležitostí záměrně monumentalizovanou. Nezvyklá hrubost a vysoká gramáž na knihu použitého velkoložinského papíru sugeruje čtenáři pocit, že drží v ruce něco velikého, těžkého, starožitného, posvátného. Knihu starou a co do její hodnoty prověřenou prošlým časem. Místo vydání této Slávy dcery — Uherské Hradiště, jméno grafického úpravce — Ruda Kubíček i tiskárna — František Bartoš v Přerově — ve svém celku napovídají o dalších česko-slovenských souvislostech okolo tohoto vydání Slávy dcery, jež patří k nejkrásnějším vůbec.⁸

---

6 Zevrubný bibliografický popis in: A. Sánka (zprac. František Bubla), České bibliofilské tisky IV., Praha 1967, str. 305, pol. č. 3664.

7 Dušovy monumentální práce grafické vystaveny na výstavě UMELCI A KNIHY, slovenské krásne knihy prvej polovice 20. storočia, říjen 97 až leden 98, Martin, Matica slovenská. Díla Dušova i řada dalších pojednána ve výstavním katalogu PhDr. Silvie ILLEČKOVÉ, autorky výstavy.

8 Slávy dcera s F. Dušou zasloužila by po mém soudu nové vydání jakožto faksimile popisovaného, stejně jako řada jiných tisků ke schůzkám (sjezdům) SMK.

Nutno podotknout, že vybíráme z každé kategorie pouze jeden něčím zvlášť zajímavý či významný artefakt. Veškerá vydání Slávy dcery, zrodí se jakožto plod česko-slovenské umělecké spolupráce, zaslouží zevrubného popisu, příp. vzájemného porovnání, stejně jako rozličná obdobně koncipovaná vydání Smrti Jánošíkovy J. Botta.

Klasické české literární dílo vyzdobené slovenským umělcem jsme vybírali (rovněž z mnoha) ze dvou hledisek: z hlediska obecné známosti, zažitosti v čtenářském povědomí a event. dalších vydání rovněž v kategorii „krásná kniha“. Volba pak jednoznačně musela padnout na MÁJ K. H. Máchy s výtvarným doprovodem Mikuláše GALANDY (1895–1938) vydaný v rozličné úpravě a s různým typem ilustrací podvkrát: v letech 1936 (Bratislava) a 1941 (Praha).⁹

Bratislavské vydání (jubilejní, vydali Jos. Pospíšil a K. Pavelka v Bratislavě v máji 1936) v typografické úpravě Zdeňka Rossmanna provázejí čtyři černobílé celostranné Galandovy lepty. Pouhá dvě léta před svým předčasným odchodem pojal Galanda báseň dvojíma očima: očima velebných máchovských symbolů a svýma, moderníma očima jejich stylizace. Máchovská symbolika: Jarmila, lyšaj smrtihlav, lebka, ocitají se ve zvláštní Galandově krajině — černobílé Máchově zemi, přivlastněné daleko spíše nežli máchovské krajině Českého středohoří budoucí Halasově zemi „Nikde“, kde je „unikděno“. Pahýl stromu ční z vody, indiferentní stejně jako hromada kamení vůkol Vilémovy lebky, to je Galandova interpretace Máchova Máje a zároveň jeho země pro Máchův Máj. Země chladná a lhostejná, v níž se i oblaka vzdávají své nepravidelnosti, neuchopitelnosti a poslušně se přizpůsobují Galandově stylu a stylizaci. Jemná typografie Rossmannova,¹⁰ diskrétností zvolených písmových typů nerušící výtvarný doprovod dotváří toto vpravdě česko-slovenské vydání

---

⁹ Zevrubný bibliografický popis in: A. Sánka (zprac. František Bubla), České bibliofilské tisky IV., str. 366, pol. č. 3969 a 3985 (str. 369) — vydání Šmidtovo.

¹⁰ „ZDENĚK ROSSMANN bol zastáncom bauhausovského typografického funkcionalizmu. V centre jeho pozornosti bolo písmo ako sprostredkovateľ informácie a hlavný nositeľ výtvarnej syntézy.“ Úvod pasáže o Z. R. z úvodního textu katalogu S. Illečkové k výstavě Umělci a knihy, str. 8.

Máje řazené dnes poprávu k vydáním avantgardním v celoevropském kontextu.

Není divu, že ve válečném roce 1941, v roce, v němž se, stejně jako v předešlých třech válečných letech, projevil hlad po české klasické literatuře a z něj vyplývající konjunktura české knihy, sáhl pražský vydavatel Vilém ŠMIDT k jakési svérázné replice dávno již rozebrané — nedostupné bratislavské bibliofilii. Jakožto sedmý svazek své edice RATOLEST vydal ve zmenšené podobě (na památku M. Galandy) onen slavný Máj. Galandovy černobílé lepty nahradil reprodukcemi — pečlivě provedenými! — svůj bibelot doplnil dvěma skicami Máchovy podoby pro bratislavské vydání nakonec nepoužitými. Mimochodem, tyto zdařilé pokusy o Máchovu podobiznu en face po umělecké stránce překonávají poněkud příliš uhlazenou a s ostatním výtvarným doprovodem nesourodou Galandovu představu Máchy z bratislavského jubilejního vydání.¹¹

Básnická kniha Jána SMREKA: ODSÚDENÝ K VEČITEJ ŽÍŽNI (Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Turčianskom sv. Martine, 1922) reprezentuje původní dílo moderního slovenského autora ilustrované českým výtvarníkem Františkem BÍLKEM (1872–1941).¹² Už sám titul knihy, pojednaný v pro Bílka typické jednotě vlastního kaligrafovaného písma a obrazu, spíše však sochy-symbolu, převedeného ze světa trojrozměrného do světa dvojrozměrného, monumentalizuje a dramatizuje. Je vždy cosi nedořečeného, TAJEMSTVÍ (když už způli prozrazené, tak šeptem), cosi až dráždivého „za“ symboly Bílkova ilustračního doprovodu. Ostatně, Bílkovo úzké sepětí s předním českým básníkem-mystikem Otokarem Březinou, není náhodné. Jediný celostranný obraz v knize má podtitul, vyňatý z textu tak, jak tomu bylo u starých knížek, a zachycuje umělce, pokorně skloněného před obrazem pronikaného slunečními paprsky. „Odsúdený k večitej žížni“ byl vydán roku 1922, tedy pouhé čtyři roky po vzniku samostatného státu československého, v době, kdy se české a slovenská knižní kultura teprve formovaly, nava-

---

¹¹ Jednu z uváděných Galandových podobizen K .II. M. použil knihvazač Karel DUDEŠEK k výzdobě polokožené vazby na hlubokou drážku dle Bradaela určené pro přednostní exempláře tohoto vydání Máje (na lepším papíře), na vazbě vyzlacená.

¹² Sářka ve svých soupisech neuvádí.

zující na tradice emancipačních snah časopisu *Moderní revue*, resp. jeho knižní edici, předjímající první ediční řadu Spolku českých bibliofilů.

Poslední dvě typické skupiny česko-slovenských krásných knih, práci soudobého (moderního) českého autora ilustrovanou slovenským výtvarníkem, i spolupráci na jiné bázi, než jakou skýtá dvojice spisovatel — výtvarník v sobě shrnuje d v o j j a - z y č n á k r á s n á k n i h a, vlastně minisborník dvou studií Miloslava NOVOTNÉHO a Jaroslava ZATLOUKALA na jediné téma, jež dalo knize i název: *MIKULÁŠ GALANDA*.¹³ Miloslav Novotný napsal svou galandovskou studii česky, Jaroslav Zatloukal slovensky. Oba texty a celou knihu ujednocují vzorně provedené (ruční papír „Panekoek“) černobílé reprodukce Galandových kreseb ruku v ruce s avantgardní typografií Josefa Sonberga. Vydavatel — Skupina moravských knihomilů — pro účastníky deváté schůzky skupiny ve Valašském Meziříčí o letnicích roku 1937 dal vzniknout vpravdě avantgardní knize bez paginace a bez velkých písmen. Jednotlivý proud sazby upomíná na řeku ze slov a z písmen nikým a ničím nepřerušenu... Obsahově podnes důležitou knihu, Galandovu impresivní „monografii“, doplňuje malířův medailon.

SLOVO ZÁVĚREM. Je samozřejmé, že takto zhuštěný příspěvek do sborníku si nemůže činit nárok na bibliografickou úplnost. Důsledně vycházejíce jen z těch artefaktů, jež jsme měli v ruce, záměrně jsme pominuli kupř. práci malíře, autora barevných dřevorytů a impresivně cestopisných textů věnovaných Slovensku Karla VIKÁ (1883–1964), neboť tento fenomén stojí za zcela samostatné zpracování, stejně jako česko-slovenské krásné knihy sokolské, z nichž jedna dala naší studii název. Rovněž celková, meziválečným obdobím neohraničená bibliografie krásných knih, ať už v češtině či ve slovenštině zrozených na základě spontánní, nikým nenadirigované spoluúčasti českých i slovenských umělců, stane se věcí naší další práce. Již při našem prvotním pokusu o základní typizaci této spoluúčasti a popis některých vybraných artefaktů jsme zjistili, že máme co do činění s díly po všech

---

¹³ Zevrubný bibliografický popis in: A. Sáhka (zpracoval František Bubla), *České bibliofilské tisky IV.*, str. 448, pol. č. 4373.

stránkách svědomitě edičně připravenými, literárně hodnotnými a dokonalými též po ilustrační a umělecko-řemeslné stránce.

Literatura

Sáňka, A.: České bibliofilské tisky I. Brno 1923.

Týž : České bibliofilské tisky II. Brno 1927.

Týž : České bibliofilské tisky III. Brno 1931. Vše nákladem vlastním.

Sáňka, A., Bubla, F.: České bibliofilské tisky IV. Praha 1967, Státní knihovna ČSSR — Národní knihovna.

Týž.: České bibliofilské tisky V. Praha 1971, Státní knihovna ČSR — Národní knihovna.

Kimák, V. M. : Malý slovník bibliofila. Praha 1989, PNP.